

# Groots met brood

## *Exempel over korrels, koren en boterhammen*

**‘Wat eten jullie vanavond?’ ‘Vanavond? Dan eten wij gewoon brood.’ Gewoon brood? Brood is alledaags. We eten het zonder erbij na te denken. Is brood dan gewoon? Deze vragen vormden de aanleiding voor het ontwikkelen van een exempel voor leerlingen uit groep 3 en 4. Vorig jaar is het gepresenteerd, en met succes! Willemieke Reijnoudt schreef een impressie van het exempel. In een apart kader leest u de ervaringen van juf Lotte van Herk.**

### **Kijk, een boterham!**

Vol spanning kijken de kinderen van groep 3 naar wat er gaat gebeuren. Vandaag gaat het allemaal anders dan anders. Ze zitten in een kring. De tafels die in het midden staan, zijn mooi gedekt met een vrolijk kleed. Daaronder ligt iets verstopt. Enkele kinderen kunnen het niet laten eraan te voelen en er stiekem onder te kijken. Ze kunnen het echter niet goed zien. ‘Het is bruin’, fluistert Thirza tegen de anderen. Ard wordt heel nieuwsgierig en roept door de klas dat de juf het nu eindelijk moet vertellen. ‘Kun je raden wat eronder ligt?’, reageert zij rustig. De leerlingen begrijpen wel dat het iets met de boer te maken heeft, want daar werken ze over. Niemand kan het precies raden. Dan haalt de juf het tafelkleed weg. De kinderen zien een broodmand met boterhammen. Vragen of ze willen reageren is niet nodig. ‘Witbrood is ongezond’, zegt Sander. Tanneke merkt op: ‘Volkoren brood is gemaakt van koren.’ ‘Welke boterham hebben jullie vanmorgen gegeten?’, vraagt de juf. De kinderen kijken goed: is het de tarweboterham, de witte boterham of die andere,

met die vele pitjes? Arno wijst een tarweboterham aan. Anderen knikken: zo’n boterham hebben zij ook op. ‘Daar zitten de meeste vitamines in’, zegt Coraline, wijzend naar een donkergekleurde boterham. ‘Maar die lust ik echt niet.’ Diverse kinderen vertellen wat ze wel en niet lusten en wat ze graag op hun boterham doen. Dan vraagt de juf waar brood precies naar smaakt en wat een volkoren boterham eigenlijk is. Van alles komt er naar voren: ‘Korrels’, ‘Pitten’, ‘Meel’, ‘Tarwe’. ‘Zullen we eerst in de boterham gaan kijken?’, stelt de juf voor. Dat willen de kinderen wel. Met loepjes, bordjes en verschillende soorten brood gaan ze aan de slag. Nauwkeurig, als echte onderzoekers, peuteren ze vliesjes, korreltjes, pitjes en zemelen uit de boterhammen. Voorzichtig leggen ze deze op een zwart vel, zodat goed zichtbaar is wat er uit het brood is gekomen.

### **Grote verscheidenheid**

Onbewust zijn de leerlingen meegetrokken in de wereld van de boterham, die zo gewoon lijkt. Maar wat een rijkdom is er in de ‘brodenwereld’! De nadruk op de verscheidenheid en de verschillende soorten brood geeft hier zicht op. De reikwijdte van het onderwerp brood is enorm. Bij de vraag of dit thema geschikt is voor een exempel stuit je op de ‘wereld achter de boterham’. In Nederland zijn we gewend aan de boterham. Dat daar een tarwekorrel voor nodig is, weten de meeste leerlingen wel. Maar waar de tarwekorrel nog meer voor nodig is en dat dit het voornaamste graan is waar de mensheid zich mee voedt, is minder bekend. Mensen zijn bij het bereiden van hun voedsel afhankelijk van graansoorten als

tarwe, gerst, haver en rogge. De een maakt er brood van, de ander een soort koek, weer een ander pap, pasta, biscuit of gebak. Voor de kinderen komt het heel dichtbij wanneer duidelijk wordt dat er uit een tarwekorrel 'wit spul' komt: dat wat wij 'meel' of



'bloem' noemen. Het is voor hen een eye-opener dat bij het bakken van een pannenkoek het 'witte spul' uit de tarwekorrel wordt gebruikt. De conclusie is dat graan een noodzakelijk gewas is: het zit in heel veel producten.

### **Van korrel tot koren**

De tarwekorrel waar je verder niets mee doet, die er als 'dood' uitziet, moet wel in de grond gestopt worden. Later komt hij er weer uit, maar dan als een volwaardige tarweplant met een prachtige halm vol korrels. Dit beeld roept ook Jezus op wanneer Hij spreekt over Zijn opstanding: 'Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Indien het tarwegraan in de aarde niet valt, en sterft, zo blijft hetzelfde alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort' (Johannes 12:24). Met leerlingen nadenken over de boterham, speuren naar korrels, korrels zaaien en een tarweplant verzorgen is hen vertrouwd maken met ogenschijnlijk gewone thema's waar een wereld achter schuilgaat. Mooi om samen mee bezig te zijn.

In de ouverture, de inleiding van het exemplaar, zijn diverse woorden naar voren gekomen die alles te maken hebben met het proces 'van korrel tot koren'. Het volgende onderdeel begint om die reden met de vraag waar de boterham eigenlijk vandaan komt. Dat is geen moeilijke vraag voor de kinderen: 'Van de bakker natuurlijk!' Maar de juf vraagt door: 'Wat gebeurt er bij de bakker?' en 'Hoe komt het bij jullie thuis?' De reacties zijn divers: 'Wij bakken het in de broodbakmachine'; 'Wij kopen het in de supermarkt.' Maar hoe het brood precies wordt gemaakt? Er worden verschillende suggesties gedaan: 'Bakken in de oven'; 'Het meel dat de bakker gebruikt, komt

van het land.' De vraag hoe het precies zit, is hiermee nog niet beantwoord. De juf deelt een knipblad uit met verschillende afbeeldingen uit de 'reis van de boterham'. De kinderen krijgen nu de opdracht de afbeeldingen in de juiste volgorde te leggen. Er volgt druk overleg over de volgorde van de foto's en de vraag wat erop te zien is. De goede volgorde wordt klassikaal besproken en voor het bord gezet. De lege akker wordt uiteindelijk een gevulde bakkerswinkel!

Brood komt van een korrel, zo hebben de leerlingen tijdens dit onderdeel ontdekt. Maar hoe ziet die korrel er precies uit? En hoe groeien de korrels in een echte tarweplant? Op de gedekte tafel zet de juf een aantal schoteltjes met daarop allerlei zaden. Ze zet er ook een bord met een boterham bij en stelt de vraag: 'Welke korrel hoort hierbij?' 'Hé, dat is zand!', wijst Johan. Er zijn veel verschillende meningen. Het zand wordt al snel weggeschoven. 'Hoe weet je dat zo zeker?', vraagt de juf aan Johan. 'Zand kun je toch niet eten?'; antwoordt hij. Uiteindelijk blijven er twee schotels staan: één met tarwekorrels en één met maïskorrels. De juf pakt nu een pot met een groene stengel: 'Dit is een tarweplant', licht ze toe. 'Zouden we nu nog kunnen zien uit welke korrel het plantje komt?' De kinderen geven suggesties en Sanne mag voorzichtig het plantje uit de grond trekken. 'Het is die!', roept Johan en hij wijst de tarwekorrel aan.

Uit het bovenstaande stukje onderwijsverhaal blijkt dat de leerlingen inzien dat de tarwekorrel groeit vanuit de korrel en ook dat er korrels groeien aan de tarweplant. Ze zaaien vervolgens hun eigen tarweplant.

### **Van koren tot brood**

Het volgen van de reis van de boterham heeft de kinderen al heel wat inzichten opgeleverd. Toch blijven er nog vragen over. Bijvoorbeeld: wat moet er nu met de korrels gebeuren om een brood te krijgen? Om dit duidelijk te maken doet de juf een schort voor en verwelkomt ze de klas als een 'bakkersknecht' in haar bakkerij. Op haar verzoek geven de leerlingen allerlei tips over haar probleem hoe ze van korrels tot brood komt. Ze mogen deze tips ook zelf uitvoeren. Heel graag willen ze weten wat er in de korrels zit. Met allerlei materialen mogen ze die fijnslaan. Er komt wit poeder uit. Ze komen tot de ontdekking dat dit 'meel' is. Aan de hand van beelden van een korenmolen zien ze hoe korrels tot meel gemalen worden. En dat gaat naar de bakker.

De juf doet haar schort weer voor. De kinderen zijn dus nog niet klaar! Ze hebben nu meel, maar dat zijn nog

geen broden! 'Hebben jullie zin om te helpen deeg te kneden en brood te bakken?' Geconcentreerd luisteren de kinderen naar de uitleg van de juf. Niet veel later wordt er druk gewogen, gekneed, zout toegevoegd en worden er bakblikken ingevet. Het rijzen van het deeg valt precies in de pauze, zodat het brooddeeg 's middags de oven in kan. De oven op school draait overuren! Wat komt er veel bij kijken om een brood te maken: een arbeidsintensief proces.

## Smullen van brood

Het einde van het exemplaar nadert. Met enthousiasme hebben de kinderen gewerkt aan het thema 'brood'. Uiteraard willen ze ook hun eigen brood opeten. Daarom wordt er een schoolontbijt of een broodmaaltijd georganiseerd. Van tevoren hebben de kinderen hier veel zin in. Wat is er leuker dan hun eigen brood op te eten? Daarbij zorgt de juf ook vast nog voor wat andere lekkere dingen! Alles wordt klaargezet in de klas. Iedereen is er klaar voor om lekker te gaan smullen.

Alle tafels zijn gezellig gedekt, diverse soorten brood

staat klaar. Maar nu staat er op middelste tafel een lege mand. En dat is niet voor niets ... 'Wat betekent een lege broodmand?', vraagt de juf. 'Dat je honger hebt en geen eten', zegt Jorina. 'Kun je je voorstellen dat de broodmand altijd leeg blijft?', gaat de juf verder. Het wordt even stil in de klas. Tanneke doorbreekt de stilte: 'Dan heb je altijd honger en ... dan sterf je.' De juf vervolgt: 'Waar blijft de broodmand altijd leeg?' Dat weten sommige kinderen wel. Vooral Afrika wordt genoemd als 'land' waar veel honger is. Stil kijken ze naar de beelden die op het scherm verschijnen. Een mislukte oogst, een erbarmelijk huisje, maar ook etende en biddende kinderen. Terwijl de laatste foto nog op het scherm staat, wordt de broodmand gevuld. Wat hebben wij in Nederland veel!

De kinderen zijn ervan onder de indruk. Er is véél brood voor ons! Maar er is soms niets voor anderen. Terwijl die het wel nodig hebben! De juf eindigt de maaltijd met een stukje uit de Bijbel. Het gaat over het Brood des Levens: Jezus Zelf! Brood is zó belangrijk. Jezus kan geen betere vergelijking gebruiken om duidelijk te maken Wie Hij is!

## Ervaringen op de Eben-Haëzerschool in Oud-Beijerland

Alle ogen zijn gericht op de tafel die met een theedoek is bedekt. Na even geraden te hebben wat eronder zou kunnen liggen, mag één kind de theedoek weghalen. 'Oh, een mand met boterhammen!', klinkt het van alle kanten. Verschillende reacties komen spontaan naar boven: 'Die heb ik vanmorgen gegeten', 'Wij eten wit brood alleen op zondag', 'Hé, moet je die zien ... dat is echt een donkerbruine ...!' Direct merk ik dat de betrokkenheid van de leerlingen groot is. Brood is iets wat uit hun dagelijks leven komt. Elke dag opnieuw hebben ze het gegeten en in hun handen gehouden. Toch zijn ze nieuwsgierig naar wat er gaat komen.

Met elkaar praten we over verschillen tussen boterhammen. We sorteren ze en maken een ordening: op kleur, op vorm, met en zonder pitten. Vervolgens ontleden we de boterhammen vanuit de vraag wat er eigenlijk in zit. Met vergrootglazen, bordjes en stokjes gaan de kinderen aan de slag. Het brood wordt ook geproefd. Als leerkracht proef ik als het ware mee met de ervaringen van de kinderen. Zij delen ze met mij en ik stel vragen, soms enigszins sturend, met een bepaald doel in het achterhoofd. Daarna leggen we de vondsten uit de boterhammen op een zwart vel in de kring. Samen bekijken we onze bevindingen. Soms klinkt er onverwacht een uitroep: 'Hé, dat had ik ook!' We sluiten af met een spel. Wie kan de boterham terugvinden die bij de vondsten op dit zwarte blad hoort? De eigenaar mag beoordelen of het antwoord juist is.

Later zaaien de leerlingen zelf een korrel in een potje. We wachten af wat er gaat gebeuren. Mooi is dat kinderen zo aan den lijve ervaren wat er gebeurt. Dat vergeten ze niet snel! Als ik verderop in het jaar op ouderbezoek kom, leeft bij veel kinderen het tarweplantje nog steeds en komen ze het trots laten zien. Dat geeft je onderwijs een diepere dimensie!

In act 2 komt de vraag hoe je aan meel komt aan bod. 'Dat zit vast in die korrel!', zegt iemand. Maar hoe kom je daar achter? Dan zijn leerlingen erg vindingrijk. 'Gewoon kapotmaken onder de poot van je stoel, dat doen wij thuis ook als een walnoot niet open wil!' Met behulp van een steen blijkt het ook te lukken. En ja hoor, er zit 'wit stuifsel' in, zoals de kinderen het noemen. Mooi vind ik het als juf te zien hoe kinderen zelf op ontdekkingsreis gaan om erachter te komen hoe iets nu eigenlijk

zit. Je stimuleert de kinderen tot nadenken, terwijl je feitelijk alleen een vraag stelt die hen uitdaagt. In de finale staat de lege broodmand centraal en praten we over ons zendingskindje waarvoor we elke week geld meebrengen. Is het wel zo gewoon dat wij iedere morgen smullen van brood? Wat mooi om ook deze diepere dimensie van het leven dicht bij kinderen te kunnen brengen via zo'n alledaagse boterham. Of brood alledaags is? De kinderen uit groep 3 kunnen het u haarfijn uitleggen!

Lotte van Herk, leerkracht

<sup>1</sup> Met dank aan Jacqueline van Gurp en Jacobien van der Oost, die input hebben geleverd voor dit artikel en de basis van voor het exemplaar hebben gelegd in het kader van hun afstuderen in pabo 4. Eveneens met dank aan Pieter Dirk Blom, schrijver van het onderwijsverhaal in het gepubliceerde exemplaar 'Groots met brood' (zie [www.dearchipel.eu](http://www.dearchipel.eu)). Enkele stukjes tekst zijn daaruit letterlijk overgenomen.

*Willemieke Reijnoudt is docent en nascholer exemplarisch onderwijs bij Driestar Educatief. Zij is eveneens lid van de kenniskring van het lectoraat exemplarisch onderwijs.*

## Column

### Peter Dijkstra

#### Harde winden met uitroeptekens

Het stormt om en in mijn hoofd. Dit keer geen ijsig verwonderingsverhaal over rijpkevers of gedachten over *attention*. Mijn aandacht vliegt hardhandig alle kanten

op. Een nieuw kabinet blaast met veel bombarie nieuwe winden ons aloude waterrijke land in. Hardere winden zoals: Bezuinigingen! Langer werken! Immigratiebeperking! En nog veel meer!

Ik begrijp de harde winden wel, maar ... Het lijkt er sterk op dat het respect voor elkaar in onze samenleving verdwijnt, en dat al die verschillende mensen hun onverschillige gang willen gaan. Dat geldt zowel voor rechtse als links-liberalistische hardliners zoals Wilders en Pechtold. De nuance waait weg. De emancipatie van de 'grote bek' is gaande, las ik ergens. Tja. En in het onderwijs? Ook daar waait het hard. We willen 'evidence based' resultaten zien! Als uw zwakke school niet binnen een jaar op Citopeil is, sluiten we de boel! Ik begrijp het, maar ...

Denk na over elke euro die je als school uitgeeft, er komen bezuinigingen! Ik begrijp het, maar ... Het suizende windje dat

exemplarisch onderwijs heet, lijkt weggehoond te worden door deze stormen.

Waar zijn jullie harde bewijzen! Wat levert het op! Al dat neo-socratisch gepraat met kinderen! Ik begrijp het, maar wacht nou even. Mogen we nog écht luisteren naar kinderen en naar elkaar? Mogen we elkaar inspireren vanuit een pedagogisch ideaal en óók kijken of het echt werkt? Mogen we kinderen alsjeblieft echt leren begrijpen en zich verwonderen? Krijgen kinderen de tijd om fouten te maken, om via omwegen oplossingen te bedenken? Mogen zij wortelen in plaats van ze alle kanten op te blazen? Ik krijg kramp in m'n vingers en het stormt nog steeds in en om mijn hoofd. Ik ga naar buiten. Ook daar is het herfst.

